

REPRESENTATIONS USED AS THE REMINDER OF DEATH AND MORTALITY IN WESTERN PAINTING ART

Bayram DAĞLI*¹

*Tatvan Fen Lisesi, Görsel Sanatlar Öğretmeni / Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim İş Eğitimi

Abstract

Two of the traits that all humans share in common are the fact that they are born and eventually all die. Although discussions about birth may seem interesting, there has always been a reluctance and fear of death. It is as important to understand the issues and complexity of death as it is to understand the issues of life in every culture around the world. In the West, it has been considered important to reach death as a good person with religious references, especially after people live a righteous life and lead a virtuous life. Due to the uncertainties of life and the temporary nature of wealth, people have had to develop some strategies to cope with death. In Western Painting, the use of signs and symbols related to death and mortality in parallel with the Memento Mori tradition has started to be used since the 1300s, and has survived to the present day by undergoing changes in accordance with the understanding of their own periods.

In this context, the purposes of the visual representations used as a reminder of death and mortality in Western Painting Art, what subjects they contain, which signs and symbols are used are discussed and examined in various aspects. In the research, it was seen that the signs and symbols used in Western Painting Art about death and mortality emerged due to reasons such as epidemics, wars and famines that affected their own periods, and that the artists produced intensively on the subject in the process; It has been concluded that these signs and symbols under different names have changed with social, economic and religious influences.

Keywords: Memento Mori, Death, Mortality, Art, Vanitas

BATI RESİM SANATINDA ÖLÜM VE ÖLÜMLÜLÜĞÜN HATIRLATICISI OLARAK KULLANILAN TEMSİLLER

Özet

Tüm insanların ortak olarak paylaştığı özelliklerden ikisi doğma ve sonunda da herkesin öleceği gerçeğidir. Doğum ile ilgili tartışmalar ilgi çekici görünse de ölüme karşı her zaman bir isteksizlik ve korku var olagelmıştır. Dünyadaki her kültürde yaşam meselelerini anlamak kadar ölüm meselelerini ve karmaşıklığını da anlamak önemlidir. Batıda özellikle insanların doğru bir şekilde yaşamaları ve erdemli bir hayat sürdürdükten sonra din referansları ile iyi bir insan olarak ölüme ulaşmak önemli görülmüştür. Yaşamın belirsizlikleri ve sahip olunan zenginliklerin geçici olması nedeniyle, insanlar ölüme başa çıkmak için birtakım stratejiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Batı Resim Sanatında, bu konu ile ilişkili olarak, Memento Mori geleneği paralelinde ölüm ve ölümlülüğe dair simge ve sembollerin kullanımı, 1300'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlamış zaman içerisinde kendi dönemlerinin anlayışlarına uygun olarak değişimlere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu kapsamda Batı Resim Sanatında ölüm ve ölümlülüğün hatırlatıcısı olarak kullanılan görsel temsillerin amaçlarının neler olduğu, hangi konuları içerdiği, hangi simge ve sembollerin kullanıldığı ele alınmış çeşitli yönleriyle araştırılarak irdelenmiştir. Araştırma da Batı Resim Sanatında ölüm ve ölümlülüğe dair kullanılan simge ve sembollerin kendi dönemlerini etkileyen salgın, savaş, kıtlık gibi nedenlerle ortaya çıktığı, süreç içerisinde sanatçıların konu üzerinde yoğun olarak üretimlerde buldukları görülmüş; farklı isimler adı altında bu simge ve sembollerin sosyal, ekonomik ve din gibi etkilerle değişime uğradığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memento Mori, Ölüm, Ölümlülük, Sanat, Vanitas

1. Giriş

Orta Çağ'da, Fransız Tarihçi Philippe Aries, ölüm olgusunu, "Batılının Ölüm Karşısındaki Tutumları" isimli kitabında, batı kültürünün ölüme verdiği tepkilerin görüntüler yoluyla nasıl izlenebileceğini göstermek için, araştırması boyunca ölüm görüntülerini kullanmaktadır. Ölümün evcilleştirildiği, insanların kaçınılmaz olarak ölümden haberdar olmaları, iyi yaşama ve ölmenin uygun protokolünü izleyip gerekli hazırlıkları

¹ Sorumlu Yazar E-mail: bdagli_@gmail.com / Doi: 10.22252/ijca.980213

yapmaları gerektiğinden bahsetmiştir (Aries, 1991). Hristiyan Batı Sanatında bu fikir paralelinde ortaya konan imgeler ölümün kaçınılmaz olduğunu, bir umutsuzluk değil daha iyi bir yaşam sürmenin önemi ve gerekliliğini hatırlatan simge ve sembollere bürünmüştür.

Batı'da, ölüm ve ölümlülük kavramları ile ilgili izleyici ve katılımcıların empati kurması, özdeşleşmesi ve verecekleri yanıtlar değişmekle birlikte ölüm ile ilgili endişe, gerçekten evrensel bir durumdur. Ölüm; ister kendi ölümden korkma, ister ister aile üyelerinin ya da yakınlarının kaybı yoluyla olsun evrensel olarak deneyimlenen bir olaydır. Ölüm ve ölümlülüğe verilen tepkiler; Batı Kültürü ve daha çağdaş ölüm imgelerinin okunmasında yol gösterici bir rol oynamaktadır. Süreç içerisinde ritüeller yoluyla ölüme verilen tepkiler büyük değişimlerden geçmiştir. Bu araştırmada seçilen ölüm temsillerindeki değişiklikleri izlemek ve ölüme karşı kültürel ve tarihsel tutumlara bakmak önemli bulunmuştur. Araştırmanın arka planındaki mantık, Batı Sanatında ölüm ve ölümlülüğü temsil eden konu, simge ve sembollerin görsel sunumlarıyla ilgilenmektedir. Farklı sanatçıların yaratıcı üretimleri, batı toplumunda ölüme karşı tutumlarının bir referans ve anlam noktası olarak, görsel temsiller yoluyla nasıl iletildiğini anlamak önemli bulunmuştur. Batı toplumunda belirlenen zaman içerisinde ölüme karşı değişen tutumları okuyucuya gösterecek, görsel bir temsil olarak sunulacak eserlerin incelenmesi, yorumlanması yoluyla çeşitli sanat eserleri arasında ki tutumları, benzerlikleri, farklılıkları ve kavşakları ortaya koymaktır.

Batı Resim Sanatında toplumun ve sanatçıların ölüm ve ölümlülük karşısındaki tutumları zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bu kapsamda araştırma; Batı Resim Sanatında 15. ve 18. yüzyıllar arasında ölüm ve ölümlülük ile ilgili ortaya konulmuş olan çalışmaların çatı kavramı olan "Memento Mori", geleneksel inançlar, sosyal etkiler ve halk tarafından paylaşılan değerlere vurgu yapılarak ortaya konulmuştur. Çalışma, Memento Mori geleneğinin ilk örneklerinden, bu geleneğin devamı olan ve 18. Yüzyıl Hollanda'sında yoğun olarak üretimi yapılan ve "Natürmort" geleneğinin alt türü olarak gelişen "Vanitas" resimlerine kadar uzanmaktadır.

Araştırmada "Batı Resim Sanatında ölüm ve ölümlülüğün hatırlatıcısı olarak kullanılan temsiller nelerdir?" problem cümlesi olarak belirlenmiştir. Araştırma, nitel araştırmalar arasında yer alan betimsel yöntem kullanılarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda yazılı ve görsel kaynaklar taranarak araştırmanın bulguları oluşturulmuştur. Araştırmada yapılan literatür ve görsel taramasının doğru bilgiyi içerdiği varsayılmıştır. Araştırma 15. ve 18. yüzyıl arasındaki Memento Mori geleneği ile sınırlandırılmıştır. Araştırma; belirlenmiş yüzyıllar arasında, Batı Resim sanatında ölüm ve ölümlülüğün hatırlatıcısı olarak kullanılan konuları, simge ve sembollerle ele alması; ölüm ve ölümlülüğü konu alan tasvirlerin amacını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

2. Batı'da Ölüm ve Ölümlülük Üzerine

Ölüm, farklı kişiler tarafından ortaya konulan araştırmalarda var olan klasik bir konudur ve ortaya konulan çalışmalarda, farklı kültürel yaklaşımları temsil eden farklı bakış açıları ile karşılaşılır (Al-Abbas, 2016). Tüm insanların paylaştığı evrensel özelliklerden ikisi, doğma ve nihayetinde herkesin öleceği gerçeğidir. Her ne kadar doğum ile ilgili tartışmalarda heyecan duysak da tüm kültürlerde ölüme karşı aşırı isteksizce yaklaşılır. Bununla birlikte ölümlü tanımlamak için ayrı kelimeler kullanılır ve ölümün gerçek anlamı ve kavramsallaştırılması kültürler arasında büyük farklılıklar gösterir. Yüzeysel olarak çok açık görünen konular veya olaylarla ilgili kavramlarda, büyük farklılıkların ortaya çıkma eğilimi, her davranış olgusunun kültürel bir incelemesinin ve analizinin nerdeyse zorunlu olması gereken önemli bir durumdur.

Yaşamın sona erdiği nihai sonun ve değiştirilemez gerçekle karşı karşıya kalan insanlar, dürtüsel olarak ölümdaki anlamı tanımak için çabalarlar. Ölüm bilinci, varlığın doğasına ilgilendiren sorularla yüzleşir. Yaşamın doğası nedir? Hayatın ötesinde varoluş var mı? Hayatın bir anlamı var mı? Kendi hayatımın anlamı nedir? gibi sonsuz çeşitli şekillerde sorulan bu sorular, insanın ölümlü yüzleşmesinin bir parçasıdır. Bu tür sorular insanların dünyadaki yerini ve başkalarıyla olan ilişkilerini tanımlamaktadır. İnsan hayatı bireyler ve toplu olarak aileler, topluluklar ve toplumlar olarak derin bir ilgi içerisindedir. Toplumun ve kültürün yaşam ve ölümün anlamı üzerine yönelimi, ahlaki değerleri ve etik davranış normlarını desteklemektedir (Byock, 2002).

Ölüm kaygısı, tanımlanması zordur ancak kavramsallaştırılabilecek çok yönlü bir yapıdadır. Bu bileşenlerin her biri kamu, özel ve bilinç seviyesinde incelenebilir. Bu yapının karmaşıklığı nedeniyle, ölüm kaygısının kendini çeşitli şekillerde göstermesi muhtemeldir. Bazı kültürlerde ölüm fikri iyi yönetiliyor görünmektedir. Tüm insanlar çevresini saran ölümlü deneyimleyebilir ancak ölüm ve ölümlülük meselelerine nasıl cevap verdiğimizle ilgili kavramlar kültürler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Dünyadaki kültürler arasında, insanların yoğun etkileşimi nedeniyle, dünya giderek birbirine yaklaşımakta

olduğundan tıpkı yaşam meselelerinde yapılanlar gibi ölüm meselelerini çevreleyen karmaşıklıkları anlamak önemli görülmektedir (Gire, 2014).

1348'den sonra ortaya çıkan ve Kara Ölüm olarak adlandırılan veba, yaşamın her alanını değişikliğe uğratmış, aynı zamanda bu yüzyıllarda ortaya çıkmış kıtlıklar ve Yüzyıl Savaşları ölüm ve ölümlülük olgusunun güçlenmesini ve perçinlenmesini sağlamıştır dolayısıyla Batı Sanatının her alanındaki ortaya konulan üretilere de doğal olarak dahil olmuştur. Veba salgınından ortaya çıkan sanat, vebanın öldürme özelliğinden doğrudan etkilenen veya veba tarafından güçlendirilen, ölümün farkındalığını arttıran korkunç görüntülerdir. Vebadan etkilenilerek ortaya konulan sanat ürünleri ile ilişkili diğer örnekler, insanlara din ile ilgili umut veren ve dine olan bağımlılığa doğrudan yanıt veren bir konulardır. Veba sanatında ölüm oranı o kadar tekrarlayıcıydı ki bu hem sanatçıyı hem de resmi sipariş edeni etkilemiştir. Veba ile ilişkili eserlerde en çok tekrarlanan sembol, ilahi cezanın eski bir sembolü olan oktur. Kökeni eski ahitte Hz. Eyyüp'e kadar dayandırılmaktadır. Veba ile ilgili resimlerde kullanılan ok bir yay bulunmamasıyla güçlendirilir (DesOrmeaux, 2007). Buda cezanın ilahi bir tarafı olduğunu izleyiciye hatırlatır.

Orta Çağ ve Erken Modern Avrupa'da Azrail; ölüm, tekrarlayan ve her yerde bulunan bir misafirdir. Onu bir tırpan veya orak ile görselleştirilmesi yaygın bir imgeydi. Salgın hastalıklar, kıtlık, savaş ve en önemlisi salgın hastalıkların başında gelen Veba salgınlarının etkisiyle, sanatta ve folklorda ölüm görüntülerini güçlendirmiş ve bir temel sağlamıştır. Barış zamanlarında bile, özellikle çocuk ölüm oranlarının yüksek olması sebebiyle, sosyal olarak yaşamın içinde ve ailelerin yanı başındaydı. Orta Çağ'da savaşçılar etrafında dönen çeşitli sanatsal biçimler olmasına karşın geç Orta Çağ zihniyeti ile ölüm kültürü, tekrarlayan salgınlar ve savaş nedeniyle sosyal yaşamda ve sanatta yerleşik bir kavram olmuştur. Aynı zamanda yaşamın belirsizlikleri ve servetin geçiciliğinin olması nedeniyle, insanlar ölümlü başa çıkmak için birtakım stratejiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. DUBY'e göre bu stratejilerin başında ölümü evcilleştirmek ve nadir bir sürpriz olarak algılanmasını sağlamaktır. Ona göre; bu şekilde bir evcilleştirme onun kaçınılmaz olarak geleceği, önceden bildirilmiş oluyordu. Buda beklenen bir şeyin ele alınması ve kabul edilmesini kolaylaştırıyordu (Karpiola & Lahtinen , 2015).

Bir kişi ölümün yakın olduğunu fark ettiğinde, düşüncesini diğer dünyada sahip olacağı ruhunu düzenlemeye çevirmiştir. Ani ölüm, utanç verici ve bir tehdit olarak algılanıyordu. Çünkü ruh, iyi bir ölümün kültürel anlayışına uygun olarak diğer dünyaya hazırlanamamış olabilme ihtimaline sahiptir. Ölüm her yerde mevcut olduğundan ve her an yanı başımızda belirebileceğinden, insanlar iyi bir ölümün unsurlarını içselleştirmek ve nasıl hazırlanacaklarını öğrenmek zorundaydı (Karpiola & Lahtinen , 2015).

Batı Sanatının zafere yükseldiği dönem aynı zamanda bir hastalık ve ölüm dönemi olmuştur. Kara Ölüm'ün birkaç yıl içerisinde Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birini öldürdüğü tahmin edilmektedir. Bu esnada Rönesans daha yeni doğuyordu. Kara ölüm bir Orta Çağ, korku patlamasından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Ve sonraki 300 yıldan daha uzun süre boyunca Avrupa'da yaşamın ve ölümün bir parçası olmuştur. Ölümün görüntüleri ile dolu bu yüzyılların sanatı elbette farklı eserlerinde üretildiği, Avrupalıların paha biçilmez hazinelerinin ve medeniyetlerinin yaratıldığı yıllar olmuştur (URL 1, 2012).

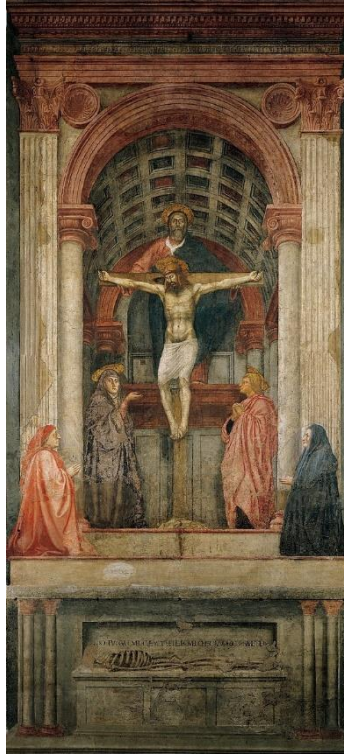
Batı Sanatında Memento Mori Geleneği

Modern toplumlar, ölüm hakkında çok fazla düşünmekten hoşlanmamaktadır. Onu düşünmek, pozitif duyarlılıklarımız için fazla iç karartıcı ve marazidir. Fakat Antik Çağlardan 20. yüzyılın başına kadar, ölüm olumsuz bir kelime olmaktan ziyade, yaşayan insanlar için iyi anlamlı ve erdemli bir yaşam sürmek için motivasyon aracı olarak görülmüştür. Onların ölümü hatırlamalarına yardımcı olmak için, sanatçılar kafataslarını, iskeletleri ve diğer ölüm simgelerini gösteren resimler, heykeller, mozaikler yaratmışlardır. Kiliseler, izleyicileri ölüm üzerine meditasyon yapmaya, yaşamlarını yansıtmaya ve kendilerini Tanrı ile tanışmaya hazırlamaya adamaya zorlamak için ise Memento Mori sanatını kullanmışlardır (Mckay & Mckay, 2012) "Ölmen gerektiğini hatırla" anlamına gelen, kökeni Romalılara kadar dayanan, Latince bir ifade olan Memento Mori, genellikle ürkütücü bir konu olarak düşünülmektedir. Ancak bir insanın dünyada geçirdiği zamanı daha yararlı değerlendirmesini teşvik etmek için tasarlanan bir konsepte dayanan, uzun ve büyüleyici bir sanat geleneğidir. İngilizce olarak bilinen ilk kullanımının Shakespeare'in "Henry IV" isimli tiyatro oyununda bir numaralı bölümde geçtiği söylenmektedir. Stoacılar, bu kavramı yaşamın kırılabilirliği üzerine meditasyon yapmak olarak tanımlamışlardır. Bu perspektif, yaşamı dolu dolu yaşamak için basit bir anahtarın olup olmadığını sorgulamaktadır (Walter, 2019).

Orta Çağ'dan itibaren yaygınlaşan kavram, zamanla hayatı, "carpe diem" (günü ele geçirme) şeklinde yorumlanmış olsa da, Hristiyanlar bunu ölümcül bir hatırlatma olarak kullanarak daha dikkatli ve ciddi bir yön vermişlerdir. Kavram, insanlara ölüm gerçekleştikten sonra, beklenmedik sonla karşılaşmamak için,

kilise tarafından yaşamlarını sorgulamaları ve nasıl yaşadıklarını düşünmelerini teşvik etmek için kullanılmıştır. Ölüm herhangi bir zamanda geleceğinden, kişinin yaşamını Tanrı'nın istediği gibi yaşaması en doğru yol olarak görülmüştür. Böylece ölüm er ya da geç gelecek, nihai sondan sonra karşılaşılabilecek ceza önlenecek ve böylece kurtuluşa erişilecektir. Tövbe etme eylemi her zaman bir seçimdir ancak ölüm yatağında yatan herkes bunu yapamayabilir. Bu nedenle kurtuluş risk taşıyabilir. Bu kapsamda konu, çürüyen bedenler, erkek ve kadınlara hayatlarının kırılğanlığını hatırlatmak bağlamında tasvir edilmiştir (Vardal, 2019). Memento Mori konuları sanatçıların eserlerinde kafatasları, kemikler, ölüm temsili veya ölüm meleği gibi unsurları içermektedir. Zaman içerisinde çürüyen yiyecekler ve meyveler, kelebekler, mumlar gibi diğer geçici nesnelere aracılığıyla bu duruma sembolik olarak dahil olmuştur. Bu simgeler ölümün evrensel olduğunu, dünyevi işlere mizahi bir bakış sunarken, nihai bir eşitlikçi olarak hareket etmektedir. Çünkü kavram kim olursa olsun herkesin ölümlü olduğunu ve bu tasvirler sayesinde gereken mesajı almasını istemektedir.

Bu geleneğin en erken örneklerinden bir tanesi; Masaccio'nun "Kutsal Üçlü" (Santa Trinita) freskinin altında yer alan gömülü iskelet tasviridir. (Görsel 1) Santa Maria Novella'da bulunan bu freskte çarmıhta İsa, bir yanında Meryem ve diğer tarafında Aziz Yuhanna durmaktadır. Freskte diz çökmüş diğer iki kişisi de resmi sipariş eden kişilerin resimleridir (Vasari, 2013). Freskin hemen altında, içinde iskelet bulunan bir lahit tasvir edilmiştir. Freskteki sembolizm bu lahitten başlar ve Tanrıya doğru yükselir. İskelet ebedi yaşamda rahat edilecek yolu izleyiciye göstermekte ve Meryem'in eli izleyiciye ne yapması gerektiğini işaret etmektedir. Mesih yani Kutsal Ruh vasıtasıyla ancak Tanrıya ulaşılabilir (URL 2, 2018). İskeletin hemen üzerinde ' *Io fu già quel che voi siete, e quel chi son voi ancor sarete* ' yazılıdır. "Ben senin *olduğun gibiydim* ve sen de şu anda olduğum gibi olacaksın" mesajıyla izleyenin şimdiden ebedi kurtuluş için çalışmaları ve hazırlanmaları gerektiği mesajını içermektedir (URL 3, 2018).

Görsel 1. Masaccio, *La Trinità*, 1425-1426, Fresk, 667 x 317 cm. Floransa, Basilica di Santa Maria Novella (URL 4, 2020)

1533 tarihli Hans Holbein'in "Büyükelçiler" (Görsel 2) isimli tablosu, memento Mori geleneğine farklı bir bakış sunan sembolizm açısından zengindir. Bu tabloda, iki güçlü adam olan Jean de Dinteville ve Georges de Selve'nin portresi tasvir edilmiştir.

Büyükelçiler tablosu; gözün gördüğünden fazlasını içeren bir tablodur. Kompozisyon, ustaca ve ayrıntılı nesne ve malzemelerden oluşan karmaşık matriksel bir yapı sunarak izleyiciyi de esere dahil etmektedir. Resim insanlar ve nesnelere arasındaki ilişkinin basite indirgenemeyeceğini, ilişkinin sadece sahiplik olmayacağını anlatmaktadır. Bu sebeple resim içerisindeki nesnelere atfedilen sembolik anlamları doğru

bir şekilde okumak gerekmektedir. Anamorfoz bir form olarak kullanılan kurukafa; 1500'lerde çok olağandışı bir konu değildir. Çünkü o döneme kadar zaten bolca kullanılmıştır. Resmin yapıldığı Londra'da nüfusun önemli bir bölümü çıkan veba salgınında ölmüştür. Tablodaki en önemli ölüm simgesi olan kuru kafaya karşıdan bakıldığında büyük ölçüde okunamaz. Burada bulunan anlamın gizli varlığı, basit bir imadan daha fazlasını içermektedir. Kafatası, sadece resimdeki bir sırrı ilan etmekle kalmaz aynı zamanda o sırrın nasıl çözüleceği ile ilgili bir talimat içerir. Bu da izleyicinin bakış açısının yapısal bir şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Resmin sırrını kavrayamama durumumuz, resim ile ilgili olarak alışkanlıklarımıza göre kendimizi konumlandırma şeklimizden kaynaklıdır. Kafatası, Memento Mori geleneği paralelinde insanın kaçınılmaz ölümünü hatırlatmakta, izleyiciyi dünyevi cazibeleri reddetmeye çağırmanın bir yolunu temsil etmektedir. Buradaki perspektif deneyi insanın vizyonunun sınırlamalarına dikkat çeker ve izleyiciyi dünyadaki yerlerini sorgulamaya zorlar. Yine de izleyici ölümden korkmamalıdır. Resmin üst köşesinde yer alan bir haç diriliş anlamına gelir. Tanrının kendisine sadık olanlara vadetmiş olduğu sonsuz yaşamı ve kurtuluşu temsil eder. Resmin kompozisyonu; sanatçının ünlü gravür serisi "the Dance of Death" in kapanış parçası olan "Ölüm Armasına Atıf" çalışmasına dikkat çekici bir şekilde benzemektedir (Kenaan, 2002; URL 5, 2018).

Görsel 2. Hans Holbein the Younger, Büyükelçiler, Tahta Üzerine Yağlıboya, 207*209.5, 1533, Ulusal Galeri, Londra (URL 6, 2020)

Memento Mori geleneğinin bir alt türü olan Dance Macabre; 1400'lerden itibaren giderek yaygınlaşmaya başlamış, sonraki yüzyılda popüler konuların başında gelmiştir. Temanın standart ikonografisi, garip ve abartılı hareketlerle ürkütücü dansı gerçekleştiren cesetlerden veya iskeletlerden oluşmaktadır. Onların tuhaf hareketleri, vücutları ölmeden önce hücre nekrozu ile zehirlenen veba kurbanlarının istemsiz hareketlerini taklit etmektedir. Dance Macabre'nin ana mesajı veba salgınıyla ölümün acı verici bir şekilde herkese uğrayacağıdır (DesOrmeaux, 2007).

Michael Wolgemut'un 1493 tarihli "Ölümün Dansı" (Görsel 3) isimli gravürü, eğlenen 5 iskeleti canlandırmaktadır. Gravürdeki sahneye yaşayan hiç kimse dahil edilmemiştir. İskeletler aşırı bacak ve kol hareketleri ile dans etmektedir. İskeletleri neyin mutlu ettiği net olmamakla birlikte, dünyevi sıkıntıların sona ermesinden kaynaklandığı ve kötülükten dans etmedikleri iddia edilebilir (Cianflone, 2006). Wolgemut'un eseri, yine yıkıcı bir salgın olan vebanın dehşetinden ilham almıştır. Sanatsal olarak çalışma, vebanın korkunç yüzünü yakalamak amacıyla çokta estetik değildir. Sanatçı, salgının sosyal ve ekonomik sınıflara karşı ayırım yapmadığı gerçeğini de dahil ederek, çocuklarda dahil olmak üzere tüm insanlığı bulaştığını temsil etmektedir. Sanatçı merkezdeki iki iskeletin ayak bileklerini bağlayan prangalar yoluyla ölümün kaçınılmaz olduğunu sunmaktadır. Sahneye, birkaç yılanın dahil edilmesi topluma yönelik açık mesajlar içermektedir. Yılan; İncil'de şeytanı ve kötülüğü temsil etmektedir. Sanatçı; eserinde hiç kimsenin kaçınamayacakları bir kader ile sosyal saplantıyı yakalayarak eserine yansıtmıştır (URL7, 2011). Ölüm Dansı konusu ile ilgili eser üreten sanatçıların başında Hans Holbein'da gelmektedir. Ölümün günlük

yaşam üzerinde oynadığı rolleri tasvir eden kırk parça gravürden oluşan bir seri yaratmıştır. Ölüm sembolleri; bu gravür serisinin üçüncüsü olan Adem ile Havva'nın cennetten kovulması sahnesinde ortaya çıkmaktadır. Beşinci gravürde ise insanların bir dizi enstrüman çalan iskeletler olarak canlandırılmıştır. Ölüm Dansı ise papa ile birlikte sonraki gravürden başlayarak 34 gravür boyunca 34 kurban ile devam etmektedir (Buchler, 2010).

Görsel 3. Michael Wolgemut, Ölüm Dansı, Nurnberg Chronicle, 1493 (URL 8, 2020)

Memento Mori geleneğinin bir diğer alt türü olan Ölme Sanatı, (Ars Moriendi) 15. Yüzyıldan kalma iki latin metnindeki başlıktan alan ve iyi bir ölümün nasıl olacağı konusunu açıklamaktadır. Ars Moriendi metinlerinde birden fazla bölüm vardır. Ölmekte olan kişiyi rahatsız eden inanç eksikliği, umutsuzluk, sabırsızlık ve manevi gurur ile avarelik memento mori geleneği ile ilgili bölümlerdir (URL 9, 2020). Latince yazılmış olan Ars Moriendi öncelikle okuma yazmayı bilen kişiler tarafından okunabilecekti. Bu sayede rahipler, diğer dünyadaki ilahi yargıya insanların hazırlanmalarını sağlamak için ölen kişilere ve ailelerine bu bilgileri aktarabilirlerdi. Bu kitaplar aynı zamanda gravürler ile resimlenmiştir. Master E.S. olarak bilinen usta tarafından hazırlanan gravürler, umutsuzluk ve umutsuzluğa karşı zafer kazanılmasını göstermektedir (URL 10, 2020). (Görsel 4) Ars Moriendi okuyucuyu ölüm anına hazırlanmasına yardım etmek amacına hizmet etmektedir. Çünkü ölüm ona karşı hazırlıksız olduğu bir anda gelmesinde korkuluyordu. Bavyera eyalet kütüphanesinde bulunan bir kitapta ölen kişiyi sapkınlığa itecek cezbedici konular ve öte yandan bunlardan nasıl kaçınacağını gösteren resimlerle rehber olma işlevi görmektedir (URL 11, 2020).

Görsel 4. Master E.S., Ermutigung im Glauben, Gravür, 92X70, 1450 dolayları (URL 12, 2020)

Memento Mori nesnelere yaklaşık bir asır sonra Hollandalı sanatçılara Vanitas adı verilen ve benzer tarzda eserler yaratma konusunda ilham vermiştir. Ölümlüğü hatırlatan objeler, umutla umutsuzluk arasındadır ve yaşamın geçici doğası hakkında güçlü bir şekilde mesaj içeren sanat eserleridir.

Vanitas, Ecclesiastes kitabının Latince versiyonunda “vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes vanitas omnia vanitas” cümlesinde “her şeyin anlamsızlığını” vurgulamak amacıyla kullanılmıştır (Kitisakon, 2018). Vanitas resimleri; zamanımızın kısa olduğunu ve eylemlerimizin sonuçları olduğunu hatırlatmak için yaşamın sonlu doğasına dikkati çekmektedir. 17. Yüzyıl natüromort resimlerinde yemek nesnelere ahlaksız zevklerin sembolik mesajlarını ifade ederek, bir yargının yaklaştığı konusunda uyarılmaktadır. İnsan yerine nesnelere merkezde olduğu Natüromort resminin eşsiz yönlerinden biride, kültürdeki dönüşümleri yansıtmak için sahne malzemelerinin hızlı bir şekilde değiştirme yeteneğinin olmasıdır. 17. Yüzyıl Hollanda Cumhuriyetinde, natüromort tablolar, tüketim ile değişen ve maddi servete alışkın olan bir ulus arasında ilişki kurmaktadır. Tüketim değiştikçe resimlerdeki nesnelere türü de değişmektedir (Woolley, 2018) 17. yüzyılda natüromort tablolar üreten sanatçıların hangi niyetle objeleri kullandıklarını anlamak için amblem kitaplarından türetilen sembolizmi kullanmak gerekir. Nesnelere ahlaksız zevklerin ve ruhun tehlikelerinin sembolik mesajlarını ifade etmektedir. Bizi bir yargının yaklaştığı konusunda uyarırlar.

Vanitas sanatında, ölümün kesinliği ve ölümlülük hala ana tema olmasına karşın, dünyevi ihtişamın ve zevklerin geçiciliği ve önemsizliğine de büyük bir vurgu vardır. Vanitas sanatındaki en yaygın semboller arasında; kafatası, (Ölümün kesinliğini temsil eder.) kabarcıklar, (Yaşamın kısırlığı, kırılabilirliği ve dünyevi ihtişamı temsil eder.) duman, kum saati ve saatler, (geçen her dakikanın kişiyi ölüme yaklaştırdığı) çürüyen meyve ve çiçekler, (Dünyevi zevklerin kırılabilirliğini ve bozulmasını temsil eder.) müzik aletleri ve müzik sayfaları, (Yaşamın geçici doğasını temsil eder.), yırtık ve gevşek kitaplar (Dünyevi bilgiyi temsil eder) zar ve oyun kartları, (Şans ve servetin hayatta oynadığı rolü temsil eder.) sarmaşık veya defne, (diriliş veya sonsuz yaşamın ifadesi) cüzdanlar, mücevherler ve altın nesnelere (servet ve güç) gibi mesaj içeren objeler kullanılmıştır (Mckay & Mckay, 2012; URL 13, 2020).

Vanitas sembolü oto portresini resimleyen David Bailly, (Görsel 5) bu eserinde portre türü ve natüromort arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır. Bir yandan masa üzerindeki natüromort'un bir parçası olan birkaç portre (resim içerisindeki resim) yer almaktadır. Kompozisyonda bunların yanı sıra Vanitas türünde sık kullanılan kafatası, sönmüş bir mum, madeni paralar, bir şarap kadehi, bir cep saati, güller, bir inci kolye, bir boru, kitaplar ve heykel içermektedir. Ayrıca sabun köpüğü, geçiciliği temsil eden bir sembol olarak resimde mevcuttur. Sanatçı resmi boyadığında 67 yaşındadır. Ancak resimde, sanatçı kendini genç bir adam olarak tasvir etmiştir. Bu çelişki, izleyiciye doğru gösterilmiş olan oval portre de çözülmektedir. Bu durum, geçmiş kurgu ve şimdiki gerçekliğin zaman referanslarını değiştirerek genç sanatçının gelecekteki yaşını beklediğini göstermektedir. Hollanda vanitas resimlerinde tekrarlayan, sıkıcı ve şematik konuların

aksine, Baily'nin resmindeki yanıltıcı zaman ölçeği tüm konuya yeni bir boyut katmaktadır (URL 14, 2020).

Görsel 5. David Bailly, Oto-portreli Vanitas, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 90X122, 1651, Stedelijk Müzesi (URL 15, 2020)

Vanitas konularından bir tanesi olan "Kahvaltılık Resimleri", (Ontbijt) sadece zamanın üst sınıfının tüketeceği yiyeceklerin gerçek bir sunumu değil, aynı zamanda onlardan uzak durmaları gereken, yedi ölümcül günahın biri olan oburluğa hatırlatmada bulunur. Hollandalı sanatçı Willem Claes Heda, bu tür resimlerin önemli bir temsilcisi olarak görülür (URL 16, 2020).

Willem Claes Heda'nın Yiyecek ve İçecekli Natürmort'u, (Görsel 6) hayatın kısırlığını simgeleyen, yakında çürüyecek ve kaybolacak olan yarım yenilmiş turtalar görülmektedir. Masada ayrıca bir bıçak, bir kadeh, bir cam römer kadehi ve bir saat görülmektedir. Soyulmuş limon aldatıcı bir görünüme işaret eder. Bakması güzel ancak tadı ekşidir. Limon aldatıcı görünüşlerden kaçınmayı ifade etmektedir.

Görsel 6. Willem Claes Heda, Yiyecek ve İçecekli Natürmort, Panel Üzerine Yağlıboya, 1634, Ulusal Thyssen-Bornemisza Müzesi, Madrid (URL 17)

Hendrick Bary tarafından 1650 yılında yapılmış olan bir gravür, sigara ve dumana bakan bir adamı tasvir etmektedir. Resmin hemen altında ise "İnce kıyılmış bir tütünü içtiğimde dünyanın duman gibi uçtuğunu düşünüyorum" yazmaktadır. Bu kelimeler aynı zamanda Vanitas içeriğini de örneklendirmektedir. İncil'de belirtildiği gibi dünyanın duman gibi boş ve saçma olduğunu hatırlatılmaktadır. Bu nedenle, sigara içen bir figür, herhangi bir gravür, boyama, alegorik olarak sadece belirli bir duyguyu değil aynı zamanda hayatın

tütün dumanı gibi bir amaç olmadan nasıl dağıldığını da ifade etmektedir. Dolayısıyla, Adrian Brauwer'in Sigara İçen Adam (Görsel 7) resmi Vanitas açısından iyi bir örnek olarak yorumlanabilir (Kitisakon, 2018).

Görsel 7. Adrian Brauwer, Sigara İçen Adam, Ahşap Üzerine Yağlıboya, Metropolitan Müzesi (URL 18, 2020)

Sonuç

Bu araştırmada, Batı Resim Sanatında 15. ve 18. yüzyıllar arasında ölüm ve ölümlülük ile ilgili ortaya konulmuş olan çalışmaların ana teması olan "Memento Mori", geleneksel inançlar, sosyal etkiler ile paylaşılan değerlere vurgu yapılarak ortaya konulmuştur. Çalışma, Memento Mori geleneğinin ilk örneklerinden, bu geleneğin devamı olan ve 18. Yüzyıl Hollanda'sında yoğun olarak üretimi yapılan ve "Natürmort" geleneğinin bir alt türü olarak gelişen "Vanitas" resimlerini de kapsamına almış ve sanatçıların ortaya koymuş oldukları eserler üzerinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulgularından hareketle; Batı resim sanatında; ölüm ve ölümlülüğe dair simge ve sembollerin 1300'lerden itibaren ortaya çıktığı; veba salgını, savaşlar ve kıtlık gibi bir takım nedenlerle yaygınlaşarak sonraki yüzyıllarda üretimlerinin yoğun olarak devam ettiği; sosyal etkilerle çeşitlenerek geliştiği; sosyal, dini kurum ve kişilerin; bu görüntüleri izleyicileri ölüm üzerine meditasyon yapmaya, yaşamlarını sorgulamaya ve nasıl yaşadıklarını düşünmelerini teşvik etmek için kullandıkları; ölüm ve ölümlülüğü sanatta ifade etmek için Memento Mori kavramının kullanıldığı ve bu kavram altında Ars Moriendi, Dance Macabre, Vanitas gibi isimlendirilen türlerin yanında ölüm ve ölümlülüğün hatırlatıcılığını yapan ve mesaj içeren sanatçı üretimlerinin de bulunduğu; ortaya konulan çalışmalarda iskelet, kurukafa, yılan, ok, duman, kum saati, saat, müzik aletleri, yırtık ve gevşek kitaplar, zar, oyun kartları, sarmaşık, defne, cüzdan, mücevher gibi mesaj içeren simge ve sembollerin kullanıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- Al-Abbas, M. B. (2016). The Emergence of Death Representations in Visual Arts: Stereotypes and Social Realities. *International Journal of Social Sciences, Special Issue Volume 2(1)*, 1733-1743. doi: <http://dx.doi.org/10.20319/pijss.2016.s21.17331743>.
- Aries, P. (1991). *Batılının Ölüm Karşısında Tavırları*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Buchler, D. (2010). *The Art of Dying. Depictions of death in the work of Andres Serrano, Joel-Peter Witkin and David Buchler*. Master of Arts in Fine Arts, School of Literary Studies, Media and Creative Arts, University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg.
- Byock, I. (2002). The Meaning and Value of Death. *The Journal of Palliative Medicine*, 5(2), 279-288. doi:10.1089/109662102753641278.
- Cianflone, M. (2006). *Fear and Joy in the Dance of Death: Re-Interpreting the 14th Century Plague's Artistic Genre*. Master of Arts Theatre and Dance. New Mexico: The University Of New Mexico.
- DesOrmeaux, A. L. (2007). *The Black Death and Its Effect on Fourteenth and Fifteenth Century Art*. Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College. Louisiana: LSU Master's Theses-1641.

- Gire, J. (2014). How Death Imitates Life: Cultural Influences on Conceptions of Death and Dying. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(2), 3-22. doi:<https://doi.org/10.9707/2307-0919.1120>.
- Karpiola, M., & Lahtinen, A. (2015). Cultures of Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe: An Introduction. *COLLeGIUM: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, 18, 1-32.
- Kanaan, H. (2002). The 'Unusual Character' of Holbein's "Ambassadors". *Artibus et Historiae*, 23(46), 61-75. doi:10.2307/1483697.
- Kitisakon, K. (2018). The Five Senses in Genre Paintings of the Dutch Golden Age. *Journal of Urban Culture Research*, (6), 124-139.
- Mckay, B., & Mckay, K. (2012, October 29). *Memento Mori: Art to Help You Meditate on Death and Become a Better Man*. <https://www.artofmanliness.com/articles/memento-mori-art/>, Erişim Tarihi: 06.06.2020.
- Vardal, H. (2019). *The portrayal of the personification of death as a character in myth and fictional literature in the western world. From Antiquity to the 21th century*. Oslo: Oslo Metropolitan Universty-Master Thesis.
- Vasari, G. (2013). *Sanatçıların Hayat Hikayeleri* (1. Baskı b.). (E. Gökteke, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Walter, D. (2019). Memento Mori: A Positive and Contemporary Reflection Through Visual Art on a Life Spent Well. *IAFOR Journal of Arts & Humanities*, 6(2), 107-120. doi:doi.org/10.22492/ijah.6.2.10.
- Woolley, D. (2018). *Still Life, Vanitas and Commodity Culture In: Expanding Communities of Sustainable Practice Symposium*. Leeds: Leeds Arts Universty.
- URL 1, Jones, J. (2012, 02 15). *Brush with the Black Death: How Artist Painted through the Plague*, The Guardian: <https://www.theguardian.com/artanddesign/jonathanjonesblog/2012/feb/15/brush-black-death-artists-plague>, Erişim Tarihi: 12.06.2020.
- URL 2, <https://www.analisedellopera.it/la-trinita-di-masaccio/>, Erişim Tarihi: 11/06/2020.
- URL 3, *La Trinità di Masaccio*. (2018, 02 09), <https://unpodipepe.ca/2018/02/09/la-trinita-di-masaccio/>, Erişim Tarihi: 05/06/2020.
- URL 4, Masaccio, *La Trinità*, 1425-1426, Fresk, 667 x 317 cm. Floransa, Basilica di Santa Maria Novella <https://www.analisedellopera.it/la-trinita-di-masaccio/>, Erişim Tarihi: 17/06/2020.
- URL 5, Fiore, J. (2018, 08 17). *Decoding the Symbolism in Hans Holbein's "Ambassadors"*. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-decoding-symbolism-hans-holbeins-ambassadors>, Erişim Tarihi: 12/06/2020.
- URL 6, Hans Holbein the Younger, *Büyükelçiler, Tahta Üzerine Yağlıboya*, 207*209.5, 1533, Ulusal Galeri, Londra, <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/hans-holbein-the-younger-the-ambassadors>, Erişim Tarihi: 11/06/2020.
- URL 7, Herrero, A. (2011, 05 11). *Scenes of Fatality: Dance Macabre*. <http://fatalityinart.blogspot.com/2011/05/danse-macabre.html>, Erişim Tarihi: 13/06/2020.
- URL 8, Michael Wolgemut, *Ölüm Dansı, Nurmberg Chronicle*, 1493, <https://www.sciencesource.com/archive/Danse-Macabre--Nuremberg-Chronicle--1493-,SS2618347.html#/SearchResult&ITEMID=SS2618347&POPUPPN=1&POPUPIID=2OPEBMRRADVU>, Erişim Tarihi: 16.06.2020.
- URL 9, <https://dailystoic.com/history-of-memento-mori-art/>, Erişim Tarihi: 14/06/2020.
- URL 10, <https://www.funeralguide.co.uk/blog/ars-moriendi/>, Erişim Tarihi: 03/06/2020.
- URL 11, <https://www.wdl.org/en/item/8976/>, Erişim Tarihi: 12/06/2020.
- URL 12, Master E.S., *Ermütigung im Glauben, Gravür*, 92X70, 1450 dolayları, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ars_moriendi_\(Meister_E.S.\),_L.176.png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ars_moriendi_(Meister_E.S.),_L.176.png), Erişim Tarihi: 15/06/2020.
- URL 13, <https://britannica.com/art/vanitas-art-ref837540>, Erişim Tarihi: 17/06/2020.
- URL 14, https://www.wga.hu/html_m/b/bailly/selfport.html, Erişim Tarihi: 04/06/2020.
- URL 15, David Bailly, *Oto-portreli Vanitas*, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 90X122, 1651, Stedelijk Müzesi, <https://mydailyartdisplay.wordpress.com/2013/05/21/vanitas-still-life-with-a-portrait-of-a-young-painter-by-david-bailly/>, Erişim Tarihi: 16/06/2020.
- URL 16, <https://mydailyartdisplay.wordpress.com/2011/02/11/still-life-of-food-and-drink-by-willem-claeszheda/>, Erişim Tarihi: 03/06/2020.
- URL 17, Willem Claesz Heda, *Yiyecek ve İçecekli Natürmort*, Panel Üzerine Yağlıboya, 1634, Ulusal Thyssen-Bornemisza Müzesi, Madrid, <https://www.museothyssen.org/en/collection/artists/heda-willem-claeszheda-still-life-fruit-pie-and-various-objects>, Erişim Tarihi: 17/06/2020.
- URL 18, Adrian Brauwer, *Sigara İçen Adam*, Ahşap Üzerine Yağlıboya, Metropolitan Müzesi, New York, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/63/Adriaen_Brouwer_-_The_Smokers.jpg/800px-Adriaen_Brouwer_-_The_Smokers.jpg, Erişim Tarihi: 17/06/2020.